

Zdenko Dundović

MATRIKULA BRATOVŠTINE ZLATARA U ZADRU IZ 15. STOLJEĆA

Zdenko Dundović
Teološko-katehetski odjel
Sveučilište u Zadru
Zadar

UDK 272-78(497.581.1Zadar)“14”(091)
272-722.7(497.581.1Zadar)“14”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.5.2019.
Prihvaćeno: 1.6.2020.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/9xn31colxy>

U radu je prikazana i analizirana matrikula bratovštine zlatara u Zadru iz 15. stoljeća, odnosno njen prijepis iz 17. stoljeća. Taj se spis čuva u Arhivu Zadarske nadbiskupije. Na temelju sadržaja matrikule i pripadajućih isprava državnih vlasti Mletačke Republike pojašnjava se suodnos političkih odredaba i kapitula obrtničke bratovštine zlatara, što umnogome pridonosi boljem historiografskom razumijevanju općeg odnosa Mletačke Republike prema obrtničkim bratovštinama u Dalmaciji, a napose u Zadru. Na kraju rada se donosi prijepis temeljnih kapitula bratovštine zlatara u Zadru prema prijepisu izvornika matrikule iz 15. stoljeća.

Ključne riječi: bratovština, zlatari, Zadar, matrikula, 15. stoljeće, Mletačka Republika

Uvod

Zlatarstvo u Zadru ima bogatu tradiciju. O tome najbolje svjedoče izloženi zlatni i srebrni eksponati u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru i prikaz zlatarske baštine Zadarske nadbiskupije u monografiji Nikole Jakšića i Radoslava Tomića u kojoj se izrijekom navodi da je *tijekom srednjovjekovnog i ranoga renesansnog razdoblja najveći dio zlatarskih izrađevina nastao u samom Zadru i u njegovim zlatarskim radionicama*.¹ O broju zlatara i njihovu položaju među obrtnicima u Zadru zorno svjedoči podatak da je broj zlatara tijekom 13. stoljeća, kao i njihov ugled, bio toliki da su u Zadru imali svoju ulicu (*contrata aurificum*),² koja i danas postoji. U bilježničkim spisima tijekom 15.

¹ Nikola Jakšić – Radoslav Tomić, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije. Zlatarstvo*, Zadar 2004., str. 5.

² To je danas Zlatarska ulica na zadarskom Poluotoku. U izvornicima iz 14. stoljeća ponekad se naziva i *contrata aurifabrorum*. Usp. Nada Klaić – Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976., str. 460; Jakov Stipišić, *Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385.*, Zadar 2000.

stoljeća u Zadru spomenuti su brojni zlatari hrvatskoga podrijetla.³ Zadarski zlatari imali su svoju bratovštinu. Carlo Federico Bianchi datirao je osnivanje bratovštine zlatara u Zadru u davnu 1176.⁴ S obzirom na to da u njegovom radu nisu navedeni izvori kojima se služio, hrvatski historiografi zauzeli su različito stajalište o podatku koji je naveo Bianchi. Primjerice, Klaić i Petricioli negiraju postojanje obrtničkih bratovština u Zadru tijekom 12. i 13. stoljeća⁵ dok Piasevoli dopušta tu mogućnost.⁶ Neke općenite podatke o bratovštini zlatara navodi Vlade Cvitanović,⁷ a matrikule bratovštine zlatara u Zadru dotaknuo se Vitaliano Brunelli u novinskom članku iz 1885.⁸ Izostale su, međutim, pomnije analize isprava sadržanih u matrikuli bratovštine zlatara u Zadru, koje omogućuju bolji uvid u prošlost te korporativne ustanove, a ujedno jasnije oslikavaju korelaciju državnih vlasti i zadarskih obrtničkih bratovština, osobito nakon pripojenja grada Mletačkoj Republici 1409.

O ustanovi bratovštine zlatara u Zadru

Bratovština zlatara u Zadru pod titularom Sv. Križa, nosila je ime po oltaru u crkvi sv. Stjepana u Zadru (danas crkva sv. Šimuna).⁹ Imala je gastalda, prokurore, zapisničara (*scrivan*) i degana (dekana).¹⁰ Izabrani članovi uprave bratovštine bili su, prema kapitulu iz 1489., oslobođeni svakoga opterećenja (*angaria*), a ako nisu uredno obavljali svoju dužnost plaćali su bratovštini kaznu u iznosu od jedne lire.¹¹ U to je vrijeme gastald bratovštine bio zlatar Blaž (*Biasio*). Gastald se nije smio odreći svoje službe, pod kaznom od tri lire. Bira se na rok od jedne godine, a služba mu je završavala u srpnju, što korespondira s običajima ostalih obrtničkih bratovština u Zadru. U roku od 15 dana trebao je predati službu novom gastaldu, čiji rad je započinjao prvi dan kolovoza, s uredno podmirenim računima i administracijom bratovštine.¹² Za gastalda su mogli biti birani isključivo majstori zlatari dok su zlatarski radnici mogli biti birani za degane. Redovita godišnja skupština bratovštine zlatara održavala se 1. kolovoza svake godine na kojoj se birala nova uprava, a stara uprava polagala račune o administraciji. Uz to, svaka tri mjeseca se okupljala bratovština oko rješavanja tekućih problema.¹³

³ Usp. Tomislav Raukar – Ivo Petricioli – Franjo Švelec – Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom 1409 –1797*, Zadar 1987., str. 168-171.

⁴ Carlo Federico Bianchi, *Zara Cristiana I*, Zara 1877., str. 508-509.

⁵ Klaić – Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 480-481.

⁶ Usp. Aleksandar Piasevoli, Fragmenti iz ekonomskog života Zadra od XIII do XVIII st., u: *Zadar Zbornik*, ur. Jakša Ravlić, Zagreb 1964., str. 26-28.

⁷ Vlade Cvitanović, Bratovštine grada Zadra, u: *Zadar Zbornik*, ur. Jakša Ravlić, Zagreb 1964., str. 460.

⁸ Vitaliano Brunelli, La confraternita degli Orefici, u: *Il Dalmata*, br. 58, Zadar 1. kolovoza 1885.

⁹ Crkva je promijenila titulara kada je 1570. preneseno tijelo sv. Šimuna iz crkve sv. Marije Velike u crkvu sv. Stjepana. Usp. Bianchi, *Zara Cristiana I*, str. 390-396.

¹⁰ Arhiv Zadarske nadbiskupije, fond 52, (dalje: HR-AZDN-52), Varie/Razno, *Matrikula bratovštine zlatara* (dalje: *Matrikula*), fol. 12.

¹¹ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 12.

¹² HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 14-15.

¹³ Brunelli, *La Confraternita degli orefici*, u: *Il Dalmata*, br. 58.

Na temelju analiziranih zapisa u matrikuli bratovštine zlatara u Zadru postavlja se teza da je datacija njene ustanove u 1176. godinu, kako to navodi Bianchi, sasvim točna. Nekoliko je temeljnih razloga za tu tezu. Pogrešno se u hrvatskoj historiografiji tvrdi da su tek dolaskom mletačkih vlasti u Dalmaciju ustanovljene obrtničke bratovštine tijekom 15. stoljeća.¹⁴ Takvom mišljenju pogodovala je činjenica da su sačuvane matrikule obrtničkih bratovština uglavnom datirane u 15. stoljeće. Matrikula bratovštine zlatara u Zadru iz 15. stoljeća otkriva pravu narav odnosa političkih vlasti prema obrtničkim bratovštinama u Dalmaciji. Naime, na temelju analize isprava matrikule bratovštine zlatara u Zadru jasnije se ocrtava činjenica da su mletačke vlasti, nakon preuzimanja Zadra i dijela Dalmacije 1409., odobravale, ratificirale, nadopunjavale i kontrolirale stare matrikule bratovština radi njihova usklađivanja s mletačkim zakonodavstvom, što nikako ne znači da su te bratovštine tada i osnovane.

Matrikula bratovštine zlatara u Zadru iz 15. stoljeća nije ništa drugo doli usklađena knjiga bratovštinskih pravila na zahtjev mletačkih vlasti. Datirana je 12. ožujka 1476., a potvrdio ju je zadarski knez Gieronimo Diedo.¹⁵ Razvidno je da zapisani kapituli u toj matrikuli ne čine njenu cjelovitu sastavnicu nego su isključivo nadopuna i ovjera onih kapitula koji su temeljni za djelovanje bratovštine, ali i njeno uklapanje u zakonske norme Mletačke Republike.¹⁶ O tome zorno svjedoči nadopuna i ovjera važnih kapitula bratovštine zlatara od 11. listopada 1488., za vrijeme zadarskoga kneza Giovannija Francesca Pasqualiga.¹⁷ Uostalom, svi dokumenti, koji su dio matrikule iz 15. stoljeća, a protežu se do pada Mletačke Republike, konstantni su i kontinuirani primjer nadopuna regula, njihova usklađivanja sa zakonodavstvom radi pravne regulacije očuvanja i nadležnosti bratovštine zlatara u Zadru oko poslova vezanih uz zlatarstvo, filigranstvo, obradu dragoga kamenja ostalih srodnih obrtničkih poslova.

Knjiga koja je u posjedu Arhiva Zadarske nadbiskupije prijepis je tih nadopuna matrikule iz 1476. Matrikula, zajedno s dekretima i odredbama mletačkih vlasti prepisana je 1687., za vrijeme zadarskoga kneza Santa Balbija. O tome neosporno svjedoči činjenica zapisana u samoj matrikuli. Jasno je navedeno da je matrikula iz 15. stoljeća prijepis stare matrikule, čije su konstitucije pisane *antiknim slovima i goticom koja su s vremenom izbljedjela i nisu se više mogla čitati*.¹⁸ Neizmjerno je važan taj

¹⁴ Klaić – Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 483-484.

¹⁵ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 1.

¹⁶ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 16.

¹⁷ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 6-11.

¹⁸ *Noi Santo Balbi per la Ser(enissi)ma Repub(blic)a di Ven(ezi)a Conte di Zara, e sua giurisdiz(ion)e. La Madregola della Confraternità delli Orefici è dal tempo consumpta, et il carattere di essa corrososi no si poteva più legere, oltre che era cosa indecente vedere la stesa sfassata, et in stato di non potersi della med(esi)ma valere, alcuni particolari, che hanno il genio al buon governo della Confraterna stesa, e zelo Christiano verso il loro Altare, hanno redento dalla caducità di carattere antico, e gottico le loro costituzioni, et hanno ridotto la loro Madregola nel stato presente decoroso, supplicandoci della approbatione dell'opera, e de Capitoli e decreti in essa contenuti;*

podatak. On svjedoči da su bratovštine tijekom povijesti više puta prepisivale svoje matrikule. To nam daje za pravo zaključiti da su na isti način one postupale prigodom promjene vlasti u gradu, kao što je to bilo početkom 15. stoljeća. Tim više, što u tekstu prijepisa matrikule iz 1476. stoji gotovo identičan obrazac zadarskoga kneza, kao i 1627.: *confermò et ratificò*.¹⁹ Jednako se čita u vrijeme Pavla Erizza, zadarskoga kneza, kada je gastald Zancilaio, zlatar i majstor za izradu bisera (*margaritaio*), tražio da se matrikula potvrdi i ratificira.²⁰ Isti je 1497. tužio gastalda Jurja iz Splita (*Gregorio da Spalato*) i Bernardina iz Venecije (*compagno*) zadarskom knezu Ivanu Bolaniju da ne obavljaju svoje dužnosti, ne obilaze zlatarne svakih 15 dana, prema kapitulima i ne provjeravaju vrijednost obrađivanoga srebra, a prema matrikuli ona nije smjela biti manja od 45 lira po unci. Oni su, nasuprot tome, optužili majstora Zancilajia da nije poravnao račune u vrijeme svoga upravljanja bratovštinom.²¹ Potvrdu matrikule tražio je 1499. gastald Tomaso Martini od Bernardina Loredana i Nicolòa Delfina (*Sindici Procuratori ed Advogadori in Golfo*), a ovi naredili zadarskom knezu Francescu Venieru i kapetanu Giacomu Molinu, *che l'istessa Madregola con tutte le cose in essa contenute osservare et eseguire faciate sina tanto restarà, nè permettiate che contro di essa operato venga, sotto pena di lire dieci*.²² Francesco da Cà Laude, gastald bratovštine krojača, tražio je od zadarskoga kneza Marca Antonija Contarinija 1530. da zapisničar (*scrivan*) bratovštine zlatara plaća *le custodie che si fanno nel tempo della peste, siccome li altri Orefici*.²³ Ostali su zlatari stali u obranu zapisničara te odbili zahtjev gastalda bratovštine krojača. Matrikula odnosno njeni kapituli na taj su način bili od krucijalnog značaja u smislu zaštite interesa bratovštine zlatara.

Što to, dakle, potvrđuju i odobravaju zadarski knezovi? Ništa drugo nego već ustaljene kapitule stare matrikule i njenu nadopunu novim odredbama. O tome svjedočanstvo nalazimo u tekstu matrikule u kojoj se spominje XIII. kapitul matrikule i kazna od tri lire male (*lire tre de piccoli*). Za vrijeme kneza Paula Grittija sporili su se gastald Stjepan Budinić i zlatar Bernardin Mirković zbog XIII. kapitula, po kojem je svaki šegrt trebao davati trećinu prihoda majstoru, čak ako je bio i šegrt kod zlatarskoga radnika.²⁴ U matrikuli iz 15. stoljeća nigdje nije zabilježen XIII. kapitul, a niti je zapisana kazna u visini *lire tre de piccoli*. To ide u prilog zaključku da je riječ o star(ij)oj matrikuli od one koja se u radu razmatra.

havendogli però Noi alle loro ista(n)ze, et alla buona inclinazione, che hanno verso il servizio del Sig(nor) Iddio, e della loro Scola, in virtù delle presenti coll'authorità del Reggimento nostro approbiamo, et ratifichiamo in tutte le parti la presente nuova Madregola, commetendo, che tanto i Capitoli, quanto i decreti dalla vecchia in questa copiati, et nella medesima contenuti siano in ogni tempo da chi s'aspetta eseguiti, sotto le pene in essi dichiarite, interponendovi la propria, et del com(m)un di Zara autorità, et il giudizial decreto. In quorum fidem. Zara, li 10 Agosto 1687. Santo Balbi, Conte. HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 35-36.

¹⁹ HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 1.

²⁰ HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 17.

²¹ HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 18-20.

²² HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 20-21.

²³ HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 22.

²⁴ HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 27.

Nadalje, bratovština zlatara u Zadru po svemu sudeći najstarija je obrtnička bratovština u gradu i doista potječe iz 12. stoljeća. O iznimnom umijeću zadarskih zlatara u 12. stoljeću svjedoči podatak da je zadarski zlatar Matej 1144. izradio križ za svetište sv. Jakova u Composteli čija je izrada okarakterizirana pojmovima *antico, prezioso ed eccellente lavoro*.²⁵ U ispravi o sporu bratovštine zadarskih zlatara s bratovštinom brodograditelja (*calafati*) od 26. kolovoza 1754. zbog redosljeda pojava u svečanim gradskim procesijama jasno je naznačeno da je bratovština zadarskih zlatara utemeljena 203 godine prije bratovštine brodograditelja.²⁶ Ujedno, bratovština zlatara se pozvala na sličan spor iz 1567. s bratovštinom kovača, s jasnom naznakom da *bratovština zlatara ima veze s bratovštinom kovača*,²⁷ što ide u prilog pretpostavci da su se u neko vrijeme na zasad nepoznat način povezala ta dva zanatska umijeća. Isto tako, potvrđen je zaključak da je redosljed pojavljivanja u gradskim procesijama označavao dignitet, važnost i drevnost pojedine bratovštine.²⁸ S obzirom na to da su zlatari u procesijama išli prvi, kovači drugi, a brodograditelji treći zasigurno tim redom treba utvrditi njihovu starinu. Osobito znakovit je podatak o tome da je bratovština zlatara 203 godine starija od bratovštine brodograditelja. Taj podatak kazuje da su zlatari smjerali na *točnu* godinu, a ne na razdoblje od dva stoljeća. Ako se uzme u obzir da je godina 1176. doista godina osnivanja bratovštine zlatara onda bi ustanovu bratovštine brodograditelja trebalo datirati u 1379. To dosadašnja istraživanja o brodograditeljima u Zadru logički potkrepljuju i opravdavaju.²⁹ Ako bismo, s druge strane, uzeli kao činjenicu da je bratovština brodograditelja ustanovljena 1479., kako se navodi u Cvitanovićevu radu,³⁰ onda bi početak bratovštine zlatara u Zadru trebalo datirati u 1276. U oba slučaja, to pobija tvrdnje Klaićeve i Petriciolija da u Zadru tijekom 13. stoljeća nije bilo obrtničkih bratovština, jer i oni sami navode postojanje bratovštine postolara u Zadru 1289., doduše *pod posebnim uvjetima*,³¹ što bi značilo da su u Zadru tijekom 13. stoljeća postojale barem dvije obrtničke bratovštine. Što bi onda priječilo osnivanje ostalih obrtničkih bratovština, tim više što ekonomski razvoj grada tijekom 13. stoljeća opravdava njihovo postojanje?³²

²⁵ Angelo de Benvenuti, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, Milano 1944., str. 270; Marijana Kovačević, Zlatari Pavao i Stjepan Petrovi iz Kotora – majstori gotičkih ophodnih križeva iz Nina, Božave, Ugljana i Kali?, *Ars Adriatica*, sv. 4, Zadar 2014., str. 125.

²⁶ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 67-68.

²⁷ [...] *che quella* [bratovština, op. a.] *de Orefici* [...] *hà qualche relazioni con l'altra de' Fabri*. HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 68.

²⁸ Mletačka Republika je imala najveći broj procesija u odnosu na ostale europske države, a religijske procesije bile su nerazdvojno protkane s građanskim kultom. U tim procesijama redovito su sudjelovale laičke bratovštine, čiji se redosljed u procesijama određivao upravo po njihovoj starini i važnosti. O tome opširno kod: Lina Urban, *Processioni e feste dogali. "Venetia est mundus"*, Vicenza 1998.

²⁹ Usp. Piasevoli, *Fragments iz ekonomskog života Zadra*, str. 25, 28, 31.

³⁰ Usp. Cvitanović, *Bratovštine grada Zadra*, str. 461.

³¹ Klaić – Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 483.

³² Usp. Piasevoli, *Fragments iz ekonomskog života Zadra*, str. 23-24.

Neki aspekti djelovanja bratovštine zlatara u Zadru od 15. do 18. stoljeća prema matrikuli bratovštine

U vrijeme zadarskoga kneza Antonija Michiela gastald bratovštine zlatara bio je Gioanni iz Venecije. Tužio se knezu da mnogi zlatari prodaju srebro zadarske mjere (*l'argento di lega zaratina*) umanjene vrijednosti od 40 soldi po unci, a ne po 45 soldi kako je 1476. godine određeno kapitulima. Saznaje se da su to činili zlatari Matej Dragović i Martin Butafoco, a pod kaznom od 5 lira zaprijetio im je knez da moraju prodavati srebro prave težine ili će im ono biti oduzeto.³³ Razvidno je da su zlatari varali na težini srebra radi veće zarade na štetu kupaca.

Uz to, tijekom 16. i 17. stoljeća bilježi se sklonost zadarskih zlatara i zlatarskih radnika nepoštivanju kapitula matrikule vlastite bratovštine. Primjerice, u vrijeme kneza Giacoma Antonija Mora tužili su zadarski zlatari Matej Dunčević, Zuanne Calo i Šimun Opančarić (*Opanzarich*) zlatara Donata, koji je u radnji pok. Martina Butafoca otvorio obrt 1546., a nije plaćao trećinu majstoru, kako čine svi radnici, nego samo uporabu alata (*ferramenti*) njegovoj kćeri.³⁴

Tijekom 17. stoljeća zamjetno je neprimjereno trošenje novca unutar obrtničkih bratovština. Godine 1622. zadarski knez konstatira da bratovštine troše novac na jelo i piće, što je uzrokovalo mrmljanje u gradu, a knez odredio da se novac prikupljen od kazni mora upotrijebiti za crkvu ili oltar ili siromašne obitelji bratima.³⁵ Zlatari su se nerado prihvaćali odgovornih službi u bratovštini, što je bitno utjecalo na njenu dekadenciju. Dana 12. rujna 1664. pristupili su zadarskom knezu Gabrielu Emu Simon Rosso i Bernardin Mirković, a knez je presudio da Bernardin treba služiti u bratovštini zlatara kao degan. Spor se otegnuo sve do 1668. kada je Andrea Bassan tužio istoga Mirkovića da unatoč odredbi zadarskoga kneza nije prihvatio službu degana.³⁶

Uprava bratovštine nije vodila dovoljnu brigu o administrativnim knjigama. Primjerice, godine 1681. za kneza Nicolòa Calegrija bratovština je imala, uz matrikulu, tri administrativne knjige. Knez je uočio da troškovi bratovštine (*vachette*) nisu registrirani, kao ni popis inventara njihova oltara pa je odredio da se u jednu knjigu zapisuju *capo per capo li effetti tutti* s troškovima, a svaki gastald je bio dužan mjesec dana prije prestanka službe prezentirati knjigu vlastima na odobrenje (*nell'offizio Pretorio Civile*), u kojih mjesec dana nije smio ništa trošiti, s kaznom od 50 lira za prekršitelje u korist oltara.³⁷ Razvidan je znatan utjecaj mletačkih dužnosnika na ekonomsko poslovanje bratovštine, ali i razina pravne zaštite u slučaju sudskih sporova. Kada je 1675. odvjetnik bratovštine Nicolò Sfacchioto zastupao gastalda

³³ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 23-24.

³⁴ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 25-26.

³⁵ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 28-31.

³⁶ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 27-28.

³⁷ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 31-32.

Zuannu Leonardija u sporu protiv kanonika Ivana Zapića zadarski kapetan Anzolo Emo odredio je da je kanonik Zapić dužan isplatiti gastaldu 81 liru i 12 soldi za njegove usluge.³⁸

Za kneza Marina Grimanija 1688. bilježi se dekadencija bratovštine zlatara u Zadru. Za usporedbu, slična je situacija bila, primjerice, u Splitu koncem 16. stoljeća. Naime, ratovi s Osmanlijama, nepovoljne mletačke zakonske odredbe o trgovini u dalmatinskim gradovima i činjenica da je prekinuta opskrba sirovim zlatom i srebrom iz Bosne potpuno su osiromašili Dalmaciju. Sve je to utjecalo na znatno opadanje zlatarstva koncem u Splitu 16. stoljeća, ali se u drugoj polovici 17. stoljeća bilježi znatan rast zlatarske aktivnosti, barem prema bilježničkim spisima.³⁹ Nasuprot tome, aktivnost zlatarskih majstora u Zadru tijekom 16. stoljeća dijametralno je suprotna onoj splitskih majstora dok u drugoj polovici 17. stoljeća znatno opada.⁴⁰

U drugoj polovici 17. stoljeća bilo je u Zadru malo zlatara, a još manje zlatarskih radnji. U gradu su tada bile tri zlatarske radnje (Steffano Piazza,⁴¹ bottega Libani / vjerojatno ona Benedetta Libanija/⁴² i Egidio Libani). Teret uprave bratovštinom pao je na jednoga ili dvojicu zadarskih zlatara koji su obnašali dužnost gastalda dvije ili tri godine zaredom, što je opterećivalo zlatarski obrt, a štetilo održavanju oltara sv. Križa. Mletačke su vlasti stoga odredile da jedan gastald ne može biti dvije ili tri godine zaredom na čelu bratovštine, nego se trebaju mijenjati godinu po godinu, kao nekad. Pojedini gastald morao je voditi zasebnu knjigu troškova za vrijeme svoga upravljanja (*la vachetta della sua amministrazione*) i popis inventara bratovštinskoga oltara u crkvi sv. Šimuna (*inventario di tutte le robbe, effetti, e suppeletili della Scuola et Altare*), pod kaznom od 10 dukata.⁴³ U kojoj je mjeri opao zlatarski obrt u Zadru koncem 17. stoljeća zorno svjedoči opaska zadarskoga kneza Paula Vitturija iz 1696. da je bratovština zlatara *fra le Scole miserabili di questa Città*. Određeno je da svi koji žele otvori zlatarsku radnju (*tanto li Terrieri, quanto li Forestieri*) odsad moraju uplatiti bratovštini 31 liru, umjesto dotad kapitulom određenih 6 lira.⁴⁴ Izmjenu je potvrdio

³⁸ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 32-35.

³⁹ Usp. Danica Božić-Bužančić, Umjetnički nakit XVI–XVII stoljeća u Splitu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 15, Split 1963., str. 142.

⁴⁰ Usp. Raukar i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 296-297.

⁴¹ O zlataru Steffanu Piazzazi vidi rad: Bojan Goja, Novi podaci o zlataru Stefanu Piazzazi, *Ars Adriatica*, br. 1, Zadar 2011., str. 149-158. Stefano Piazza je 1691. godine uzeo u level kuću Bratovštine Gospe od Snijega u Zadru (*Personalmente Constituito Zorzi Calebich Borghesan Gastaldo della Scuola della Beata Vergine della Neve detta Capelizza in San Michiel e con ogni miglior modo facendo per nome proprio e con assenso di tutti li Confrati ha dato, cesso et a livello perpetuo comesso a Domino Steffano Piazza Orefice presente et accettante una d'essa Confraterna casa di muro in calcina coperta di coppi posta in questa Città nella Contrada Ventura tra questi confini da Maestro la casa Vasi, da Sirocco, e Garbin detto Signor Piazza, da Borra Casa Venier, e detto Signor Piazza*). HR-AZDN-13, Bratovština Blažene Djevice Marije od Snijega, *Popis nasljednih daća (livello) bratovštine, 1673.–1811.*, fol. 13r.

⁴² Usp. Raukar i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 554.

⁴³ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 37-39.

⁴⁴ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 39-40.

generalni providur Alvise Mocenigo 10. svibnja 1700.⁴⁵ Novi je kapitul zahvatio Domenica Salamonicha, zlatara koji je u Zadru htio otvoriti obrt.⁴⁶

Spomenute su okolnosti utjecale na nemarno održavanje oltara sv. Križa zbog čega je zadarski knez Michiel Angelo Semenzi 9. srpnja 1705. godine imenovao revizora za bratovštine i pobožna mjesta (*luoghi pii*) jer je *temeljna zadaća predstavnika vlasti u upravljanju povjerenim im gradovima briga o vjerskom bogoštovlju i očuvanju pobožnih mjesta*. Knez se osvrnuo na neurednost bratovštine zlatara o tom pitanju. Kneževu opasku nužno je povezati, među ostalim, s brigom o prihodima i redovitom uplatom poreza u fiskalnu komoru obrtničkih bratovština u Zadru. O kontroli mletačkih predstavnika vlasti djelovanja obrtničkih bratovština kazuje podatak da je gastald bratovštine zlatara tada priložio zadarskom knezu matrikulu i knjigu rashoda (*vachette*) za vrijeme svoje administracije. Pod kaznom od 25 dukata određeno je da se imaju obdržavati kapituli matrikule i uzdržavati oltar i kapelan.⁴⁷ Unatoč činjenici da je početkom stoljeća bratovština imala 18 članova, što je popriličan broj za jednu dalmatinsku komunu toga vremena,⁴⁸ razvidno je da se nije vodila dovoljna briga o oltaru bratovštine zlatara u Zadru, a ujedno se bilježe financijske neurednosti u poslovanju bratovštine, što je iniciralo sudske sporove među gastaldima bratovštine početkom 18. stoljeća. Primjerice, 1706. godine bivši gastald Domenico Salamoni podigao je pred zadarskim knezom tužbu protiv novoga gastalda Alvisea Meneghettija (koji je stupio na tu službu nakon Giovannija Battiste Torresinija) da mora uplatiti 18 lira za *luminariu*.⁴⁹ Dokumenti matrikule svjedoče o *iznimnom nemaru gastalda* u upravljanju bratovštinom. O kakvom je nemaru riječ najzornije govori podatak da je zadarski knez odredio gastaldima bratovštine da moraju nadoknaditi troškove i obveze u zadnjih 18 godina (!), a spominju se gastaldi Egidio Libani, Iseppo Libani te Francesco Piazza, sin i baštinik pok. Stjepana Piazze.⁵⁰

U vrijeme zadarskoga kneza Alessandra Bona 1707. određeno je da se na koncu svake godine okupe u crkvi sv. Šimuna svi članovi bratovštine zlatara (*Confrati di Santa Croce*); prvenstveno svi majstori zlatari (*maestri delle boteghe*), zatim radnici i šegrti, a iz godine u godinu gastald je bio dužan predložiti drugoga majstora zlatara na tu službu. Članovi bratovštine glasovali bi balotažom, a za gastalda bi bio odabran kandidat koji bi dobio dvije trećine glasova. Novoizabrani gastald trebao se brinuti o oltaru sv. Križa i dobrom upravljanju bratovštinom, a tko se ne bi odazvao sastanku bio je kažnjen kaznom od 10 lira. Valja zapaziti da je ta odredba došla izravno od zadarskoga kneza. Ako bi pravovaljano izabrani gastald odbio službu određena je

⁴⁵ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 40-41.

⁴⁶ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 41-42.

⁴⁷ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 43-44.

⁴⁸ Raukar i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 488.

⁴⁹ Pojam *luminaria* označava redovitu godišnju članarinu u bratovštini ili određeni iznos novca koji su bratimi morali dati za svijeće. Usp. Ivica Vigato, *Leksik dviju bratovština iz 17. stoljeća, Kroatologija*, sv. 2, br. 2, Zagreb 2010., str. 225.

⁵⁰ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 47-50.

u tom slučaju kazna od 30 lira, u korist oltara. Uz to, knez je odredio da se bratimi okupljaju u svojoj crkvi svaka tri mjeseca, o čemu ih je trebao izvijestiti gastald, zbog brige oko oltara i providanja onoga što je za nj potrebno.⁵¹

Nadalje, gastaldi bratovštine nisu poštovali odredbe pri procjeni vrijednosti zlata, srebra, dragog kamenja i slično. Gastald Meneghetti, zajedno s Egidijem Libanijem i Nicolom Cordelinom, 1711. nije uplatio pola iznosa od zarade u korist oltara niti je sukladno kapitulima odredio procjenitelja.⁵² Zbog toga su 1713. desetorica bratima izglasala novi kapitul da se u slučaju procjene vrijednosti zlata, srebra i ostalih dragocjenosti mora izvijestiti gastalda koji će o tom poslu ići zajedno s procjeniteljem, a kazna za neposluh iznosila je 25 lira dok je polovica zarade od procjene pripadala oltaru bratovštine, a polovica gastaldu i procjenitelju. U slučaju kada je gastald bratovštine bio pripadnik zanatlija koji su obrađivali mjed (*qualcheduno d'Ottoneri, che sono descritti nella nostra Scuola*), morao se uz njega odabrati vicegastald iz redova zlatara i to *Patron di bottega*, koji bi u slučajevima procjene izvijestio zlatare o onome kojega je *gastaldo ottoner* odabrao za taj posao.⁵³

Pri odabiru novoga gastalda i uprave bratovštine redovito je bio nazočan predstavnik zadarskoga kneza, što zorno pokazuje redoviti upliv i kontrolu mletačkih predstavnika vlasti, kako upravnih tijela tako i djelovanja obrtničkih bratovština. Primjerice, kada je 1722. 14 članova bratovštine biralo novoga gastalda skupštini je nazočio koadjutor zadarskoga kneza Bonaventure Diedo, Antonio Guerini. Tada je u Zadru, zasigurno među plemstvom i građanstvom, bilo poprilične količine zlata, srebra i ostalih dragocjenosti jer su zadarski zlatari često bili pozivani na mjerenje težine i procjenu vrijednosti plemenitih metala u privatnom vlasništvu. Stoga je bratovština tada donijela novi kapitul da svaki zlatar mora obavijestiti gastalda o svakom takvom pozivu i zajedno s njim ići na procjenu, a mjere upisati isključivo kao unce, kvarte i karate (*onze, quarti e carati*). Za obavljene posao mogao je tražiti minimalnu nagradu, a bio je dužan pozvati građane kojima je mjerio i procjenjivao zlato i srebro da pomognu oltar bratovštine zlatara.⁵⁴

Iako se u historiografiji govori o postojanosti zlatarskoga obrta u Zadru u 18. stoljeću,⁵⁵ dokumenti matrikule bratovštine zlatara pokazuju da je broj zlatara ipak varirao. Primjerice, 1730. zabilježeno je osam članova bratovštine. No, u gradu i njegovoj okolici pojavili su se trgovci srebrom koji nisu bili članovi bratovštine. Prodavali su srebro iznimno loše kvalitete Morlacima i ostalim kupcima, a na štetu bratovštine. Odlučeno je da samo *professori* (zanatlije zlatari i srebrnari) mogu prodavati srebro i to bez posrednika, uz tri kvalitete odnosno težine (*lega*) srebra: *argento fin da bollo, da terzo, e di metà*. Iz toga je bilo isključeno samo srebro koje

⁵¹ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 45-47.

⁵² HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 50-52.

⁵³ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 52-53.

⁵⁴ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 54-56.

⁵⁵ Raukar i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 488.

su kupci sami donosili da im se napravi nakit i slično. Pojam *argento fin da bollo* vjerojatno označava srebro visoke kakvoće, s državnim žigom, dok ostala dva pojma *da terzo* i *di metà* označavaju srebro slabije kakvoće. Određeno je da se:

– od srebra *da bollo* mogu izrađivati muške toke,⁵⁶ kopče, dugmad raznih veličina, okviri za slike, prstenje na troplet i ostali nakit po talijanski, prema običaju (*tocce da huomo, asole e bottoni grandi (zampraghe) e piccoli di detta qualita; corone d' imagine; verre da tre, et altri lavori all'italiana, conforme il consueto*);

– od srebra *da terzo* mogu izrađivati ženske toke, prstenje na grozd, ženske ukrasne igle (*tocche da donna; verre da uva; aghi da donna*);

– od srebra *di metà* može izrađivati prstenje svake vrste, male kopče, naušnice s tri privjeska, ženska dugmad s kolutom (*panzire d'ogni sorte (anelli d'ogni sorte); majette;⁵⁷ recchini con tripetiche; bottoni da donna con cerchio*).

Ako je neki zlatar imao srebro slabije kvalitete bio je dužan riješiti ga se u roku od šest mjeseci. U suprotnom se ono smatralo krijumčarenim i oduzimalo se u korist oltara. Određena je visoka kazna od 15 dukata za prodavatelje i kupce koji se ne bi držali toga kapitula matrikule.⁵⁸ Krijumčarenje i prodaja srebra lošije kvalitete bio je problem na koji su vlasti oštro reagirale i kažnjavale.⁵⁹ No, 1744. i dalje se svjedoči toj praksi pa je kazna za prekršitelje podignuta na 50 dukata, od čega je jedna polovica pripadala fiskalnoj komori, a druga polovica oltaru bratovštine zlatara.⁶⁰ Saznaje se da su se sve odredbe vlasti, kao i promjene kapitula bratovštine javno obznanjivale, uz nazočnost svjedoka, na stepeništu gradske lože, na trgu sv. Krševana i na Piazza dell'Erbe.⁶¹ To su očito bila mjesta frekventnoga okupljanja u Zadru tijekom 18. stoljeća.

Poteškoće u radu bratovštine zabilježene su i na skupštini 1743. godine. Tada se okupilo 11 članova bratovštine zajedno s kneževim pomoćnikom. Zlatari nisu plaćali luminarije te je naloženo vlasnicima zlatarni da obvežu sve na godišnju luminariju uz kaznu od 10 dukata.⁶² Istodobno se nisu poštovala ni odredbe kapitula o otvaranju novih zlatarni. U Zadru je 1746. otvorio radnju mladi Vincenzo Diponti, a nije htio platiti bratovštini članarinu ni ostala davanja određena kapitulima. Zadarskom knezu pristupio je tada Zuanne Chiuchia, šogor Zanette Salamoni, kod koje je kao naučnik bio Diponti, s obećanjem da će platiti bratovštini u roku od dva mjeseca.⁶³

⁵⁶ *Toke* (tur. *toka*: kopča, okovica), oveća metalna puceta, pozlaćena, srebrna ili mjedena, na muškoj tradicijskoj nošnji. Kao ukras gornjih haljetaka, posebice prsluka (*ječerma*), prišivaju se na prsne dijelove gusto poredane jedna do druge. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61605> (posjet ostvaren 24. 3. 2019.).

⁵⁷ U izvornicima se nazivaju i *maite*. Bile su u uporabi na narodnoj nošnji Dalmatinske zagore. Usp. Sanja Ivančić, *Nakit u pučkoj kulturi i tradiciji*, *Ethnologia Dalmatica*, sv. 7, Split 1999., str. 141; Božić-Bužančić, *Umjetnički nakit*, str. 155.

⁵⁸ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 56-60.

⁵⁹ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 60-61.

⁶⁰ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 63-64.

⁶¹ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 61-62.

⁶² HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 62-63.

⁶³ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 65-66.

Zbog očitih neurednosti u poslovanju obrtničkih bratovština generalni providur Francesco Grimani donio je 1754. posebne odredbe za bratovštine na području cijele pokrajine.⁶⁴ Na skupštini 1757. okupilo se 18 članova bratovštine zajedno s kancelarom zadarskoga kneza. Zapisničar bratovštine bio je Giovanni Battista Rota. Otvorila se rasprava oko otvaranja zlatarni u zlatarskoj ulici u Zadru. Zbog velikoga broja zlatarskih radnji određena je minimalna udaljenost jedne od druge zlatarne. Gastald bratovštine zlatara tada je bio Nikola Jurović (*Niccolo Giurovich*), a određeno je da jedna zlatarna od druge mora biti udaljena minimalno 10 paša (*passi*).⁶⁵ U slučaju nepoštovanja odredbe moglo se uteći vlastima i tražiti zatvaranje one zlatarne koja nije poštovala uvjete, a u slučaju pravilne udaljenosti potvrda o otvorenju trebala je doći od zadarskoga kneza.⁶⁶ Razvidno je da se umnožio broj zlatarni (1757. bilo ih je u gradu 11) pa je gastald Jurović, zbog dobrobiti oltara sv. Križa, predložio da svi stranci zlatari, koji nisu učili obrt u gradu (*garzonato*), a hoće otvoriti zlatarnu pritom moraju uplatiti 5 dukata u korist bratovštine. Svi domaći zlatari bili su dužni najprije proći naukovanje od 5 godina, a cilj je bio reguliranje broja zlatarni, koje su se brzo širile.⁶⁷ Godine 1759. bratovština je imala 12 članova. Broj zlatarskih radnji popeo se na 12, pa je tad određeno da i stranci prije otvaranja zlatarne moraju proći naukovanje (*garzonato*) od 5 godina, s obvezom jednokratne uplate u korist oltara od 5 dukata.⁶⁸ Iz svega je razvidno da su domaći zlatari nastojali zaštititi zlatarski obrt u gradu te visokim naplatama otvaranja novih radnji spriječiti ili barem usporiti dolazak stranih zlatara u Zadar.

Za gastalda i zlatara degana (*oreffice decano*) Giusepea Rada 1766. ponovno se pojavio problem s prodajom srebra, osobito Morlacima, na njihovu štetu i slabljenje ugleda struke. Zahvaljujući odredbi o uporabi srebra za izradu nakita kojim su se služili Morlaci u to doba mogu se dijelom rekonstruirati ukrasni predmeti kojima se služilo stanovništvo zadarskoga zaleđa, ali i otoka. Iz popisa je razvidno da se pojedini nakit, prema stilu, dijelio na morlački (*alla Morlacca*), otočni (*alla Scogliana*) i/ili hrvatski (*alla Schiauona*), a prema načinu izrade na talijanski (*all'italiana*) i francuski (*alla francese*). Taj se nakit pravio od srebra sa žigom, u vrijednosti od 24, 14 i 12 lira po unci.⁶⁹ Poneki ukrasni predmeti bili su pozlaćeni, primjerice prstenje

⁶⁴ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 69-74.

⁶⁵ Jedan mletački korak ili paš (*passo*) iznosio je 1.73868 m. Mirela Slukan-Altić, *Povijest mletačkog katastra Dalmacije, Arhivski vjesnik*, sv. 43, Zagreb 2000., str. 179.

⁶⁶ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 74-77.

⁶⁷ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 77-79.

⁶⁸ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 79-81.

⁶⁹ *Bottoni di dolama d'ogni sorte; bottoni di giacerma con grane, e rosetta d'ogni sorte; bottoni più piccoli alla Scogliana d'ogni sorte. Il tutto deve esser bollato, et a lire 24 l'oncia; zampraghe alla Scogliana ouvero alla Schiauona; asole alla Scogliana; corone d'imagini, e li voti tutti d'argento da lire 24 l'oncia; aghi da donna d'ogni sorte; fiube da scarpe d'ogni sorte, e altri lauori alla francese tutti devono esser d'argento bollato a lire 24 l'oncia; Capi d'argento a lire 14 l'oncia: verre alla Scogliana di getto; spadini da massera; anelli alla Morlacca con corniola, e senza; Capi d'argento detto di mettà da lire 12: panciere d'ogni sorte; tocche di getto; tocche a croce d'ogni sorte; bottoni da donna con cerchio, e senza cerchio; mochie a mandola dorate; anelli con nome di Gesù dorati.* HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 82-85.

s ugraviranim Kristovim imenom, što je bio čest motiv pri izradi prstenja.⁷⁰ Mahom se, dakle, rabilo srebro, a rjeđe zlato. No, zlatnoga nakita je bilo kod zadarskoga plemstva, ali i otočana.⁷¹ Svi navedeni predmeti morali su se praviti bez arsena (*arsinico*), jer se uočavala loša praksa prodaje zlata niske kvalitete za onu visoke (*la malizia di vendere ori bassi per alti*), a zabranjena je bila prodaja zlata koje nije pročišćeno u Veneciji (*purgato in Venezia sol: 20 B. 8. il caratto*) pod kaznom od 20 dukata. Pod istom kaznom zabranjeno je obavljati zlatarske radove bilo koje vrste osim gore spomenutih, s iznimkom sitnih radova privatnim osobama za vlastitu uporabu i nabavku vlastitoga srebra za izradu.⁷² Sve su te odredbe imale za cilj zaštitu dostojanstva i ugleda zlatara odnosno zlatarskoga umijeća. Nužno je primijetiti da je V. Brunelli, u duhu svoga vremena, na temelju popisa nakita kojim su se služili zadarski otočani i seljani zadarskoga zaleđa izveo zaključak da su zadarski zlatari bili *više srebrnari nego li zlatari i izrađivali nakit za otočane i seljane zadarskoga područja*,⁷³ što ne odgovara istini. Činjenica je da su se stanovnici zadarskih otoka, a napose zadarskoga zaleđa, voljeli ukrašavati, što je uostalom bio dio njihova identiteta, a vrijednost ukrasa ovisila je o financijskoj moći pojedine obitelji.⁷⁴ Plemičke i bogatije građanske obitelji u Zadru, kako je razvidno iz matrikule, kitile su se nakitom od zlata, čija je izrada u gradu pratila stalan rast od 13. stoljeća, a kasnije se bilježi i zamjetna uporaba i obrada dragog kamenja.⁷⁵ K tomu, koncem 18. stoljeća zamjetan je visok udio zlatara i zlatarskih radnji u Zadru, a i priljev stranih majstora, što svjedoči o zavidnoj razini zlatarskoga umijeća unutar gradskih zidina. Upravo zbog priljeva novih konkurenata izvan bratovštine ona se potkraj 18. stoljeća nastojala obraniti i zaštititi svoje interese.⁷⁶

O tome svjedoče isprave u matrikuli bratovštine zlatara. Godine 1791. gastald bratovštine bio je Domenico Sambugnacho. S obzirom na ekonomsko stanje bratovštine, tražio je da se *luminarie* povećaju s tadašnjih 2 lire i 10 soldi za vlasnike zlatarni na 5 lira, a one od 1 lire i 5 soldi za radnike na 2 lire i 10 soldi. Glasovanjem 16 članova bratovštine odredba je prihvaćena s 9 glasova za, a 7 protiv.⁷⁷ U godini pada Mletačke Republike (1797.) bratovština je imala 15 članova. Gastald je bio Nicolo Roditi, a pravni zastupnik bratovštine Giacomo Cainelli. Te su godine zadarski zlatari uskladili cijene srebra prema venecijanskom tržištu (*tanto rapporto all'aumento*,

⁷⁰ Usp. Ivančić, *Nakit u pučkoj kulturi*, str. 146.

⁷¹ Primjerice, Jelena, kći Mihovila Rošića iz Silbe, 1672. u dotu je donijela sedam zlatnih prstena. Ivna Anzulović, *Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima, Zadarska smotra*, sv. 4-6, Zadar 2003., str. 102.

⁷² HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 84.

⁷³ Brunelli, *La Confraternita degli orefici, Il Dalmata*, br. 58.

⁷⁴ Usp. Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Split 2004., str. 46-47.

⁷⁵ Usp. Ivna Anzulović, *Nakit na zadarskom području u povijesnim izvorima od 13. do konca 16. stoljeća, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48, Zadar 2006., str. 199-214.

⁷⁶ Usp. Raukar i dr., *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 488.

⁷⁷ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 86-87.

quanto rapporto al degrado del medesimo).⁷⁸ Izrijeком je spomenuta potreba zaštite zlatarstva u Zadru od upliva stranaca zbog lošega poslovanja domaćih zlatara. Zadarski zlatari nastojali su se zaštititi pozivanjem na odredbu da stranci moraju proći 5 godina naukovanja (*garzonato*)⁷⁹ i uplatiti 10 talara u blagajnu bratovštine. Pritom su tih 5 godina morali provesti kod jednoga majstora zlatara, pod paskom dvojice nadzornika (*deputati*) kao što se činilo u Veneciji.⁸⁰ Da je to pitanje bilo od iznimne važnosti svjedoči opetovano traženje da se nakon završenoga naukovanja od 5 godina kod jednoga vlasnika zlatarne ne može dopustiti onome tko je završio nauk, bio domaći ili strani zlatar (*Nazionali o Forastieri*), otvorenje nove zlatarne dok dvojica zlatara nadzornika ne potvrde spremnost (stručnost) njegova zlatarskoga umijeća.⁸¹ Ako bi sinovi vlasnika zlatara prošli nauk u razdoblju od 5 godina kod svojih roditelja i htjeli otvoriti vlastitu radnju, potpadali bi pod zakon o naučnicima (*soggetti alla legge d'altri garzoni*). Vlasnici zlatarni mogli su uposliti domaće i strane radnike (*lavoranti*) iznimne izvrsnosti u zlatarskom umijeću, ali su pritom bili dužni uplatiti u korist bratovštine 2 talara (*buona entrata*) u njihovo ime. Ako su radnici primali plaću za svoj posao bili su dužni sami uplatiti 2 talara u blagajnu bratovštine.⁸²

Zlatari su 1797. najgorom praksom okarakterizirali otvaranje radnji (*fucina*) u prostorima vlastitoga prebivanja (vlastitim stanovima, kućama). Zahtijevali su promptno zatvaranje takvih radnji, kontrolu gastalda i prokuratora o tom pitanju i zaštitu državne vlasti, uz kažnjavanje prekršitelja.⁸³ Stoga je određeno da sve izrađene predmete u pojedinoj zlatarskoj radnji mora žigosati isključivo vlasnik radnje, kako bi se spriječile moguće malverzacije, pod kaznom za prekršitelje odredbe od 20 lira u korist oltara sv. Križa.⁸⁴ To je posljednja odredba zapisana u matrikuli Bratovštine zlatara u Zadru. Konačno, poput mnogih drugih bratovština u Zadru za vrijeme francuske uprave (1806. – 1813.) bratovština zlatara dokinuta je 1808.⁸⁵

⁷⁸ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 90-91.

⁷⁹ Zakonodavstvo Mletačke Republike o obrtima redovito je reguliralo naukovanje novih zanatlija. Postojala su dva stupnja naučnika: šegrti (*garzone*) i radnici (*lavorante*). Razdoblje naukovanja bilo je određeno statutima pojedine obrtničke bratovštine. Usp. Marino Berengo, *La società Veneta alla fine del Settecento*, Firenze 1956., str. 52. O mletačkoj legislativi koja se odnosi na naukovanje vidi rad: Michela Dal Borgo, *La legislazione veneziana in materia di apprendistato*, u: *Garzoni. Apprendistato e formazione tra Venezia e l'Europa in età moderna*, ur. Anna Bellavitis, Martina Frank, Valentina Sapienza, Mantova 2017., str. 15-27.

⁸⁰ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 91-92.

⁸¹ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 94-95.

⁸² HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 95.

⁸³ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 93.

⁸⁴ HR-AZDN-52, *Matrikula*, fol. 94.

⁸⁵ Bianchi, Zara Cristiana I, str. 509.

Zaključak

Matrikula Bratovštine zlatara u Zadru iz 15. stoljeća odnosno njen prijepis iz 17. stoljeća prvoklasno je povijesno vrelo za promatranje prošlosti zlatarskoga umijeća, kao i djelovanja te bratovštine tijekom mletačke uprave u Dalmaciji. Na temelju isprava zapisanih u matrikuli i dosad provedenih historiografskih istraživanja te objavljenih rezultata o razmatranoj problematici razvidno je da se osnivanje bratovštine zlatara u Zadru može s pravom smjestiti u 1176. godinu (premda se to u hrvatskoj historiografiji često negiralo).

Na temelju istraženih isprava jasno se može pratiti povijesni razvoj bratovštine zlatara u Zadru od 15. do konca 18. stoljeća. Ponajprije, statuti bratovštine nužno su se usklađivali sa zakonodavstvom Mletačke Republike, kao i kod ostalih obrtničkih bratovština u to vrijeme. Tu praksu nužno je sagledati s tri motrišta: pod lupom kontrole državnih vlasti nad obrtničkim bratovštinama, pod religijskim vidom i u svjetlu zaštite interesa zlatarskoga zanata u Zadru. Međusobna isprepletenost tih triju čimbenika uvelike je određivala oscilacije unutar bratovštine u društvenom, gospodarskom i religijskom smislu. Nadalje, nepoštivanje statuta bratovštine, nedosljednost u upravljanju njenim dobrima i česti sporovi njenih članova bitno su utjecali na njen razvoj, stagnaciju ili dekadenciju tijekom razmatranoga razdoblja. Razvidno je da se obrtnička bratovština zlatara u Zadru razvijala u skladu s društveno-političkim okolnostima na širem području Mletačke Republike. Koncem 18. stoljeća bilježi se u Zadru povećana nazočnost stranih zlatara, koji su se opirali članstvu u bratovštini, što je utjecalo na njene prihode i stvorilo nepoželjnu konkurenciju, kojoj se bratovština nastojala oduprijeti stalnom nadopunom statuta radi zaštite svojih interesa, uz blagoslov mletačkih predstavnika vlasti.

Prilog 1. Prijepis kapitula i odobrenja matrikule zadarskih zlatara iz 1476. i 1488. Izvor: HR-AZDN-52, Matrikula, fol. 1-11.

(fol. 1) Nel nome di Christo Amen. L'anno della sua Natività Mille quatrocento settanta sei, nell'Indizione IX. li 12. di Marzo, alla presenza del Mag(nifi)co et Clariss(im)o Sig(no)r Gieronimo Diedo per l'Illustr(issim)o et Ecclell(entissi)mo Ducal Dominio di Venezia, etc Conte della Città di Zara, et suo distretto dignissimo comparve Maistro Giorgio Orevich gastaldo della Scuola et Fraternità degli Orefici, et presentò un foglio d'alcuni capitoli, dimandando, et instantemente ricercando per la auctorità del suo Magistrato per esso Mag(nifi)co Sig(no)r Conte udita, et ben intesa detta dimanda, la quale fù conosciuta giusta, e ragionevole; et visti detti Capitoli, quegli confermò, et ratificò in tutto, et per tutto, come in essi si contiene.

Alla presenza del Mag(nifi)co et Clariss(i)mo Sig(no)r **(fol. 2)** Gieronimo Diedo per l'Illustr(issi)mo et Ecc(ellentissi)mo Ducal Dominio Venetiarum etc Conte di Zara dign(issi)mo. Comparono i vostri fidelissimi servitori maestro Zorzi Orevich gastaldo della fraterna, et maestro Zuanne con Stefano eciam Borevich, Cittadini di Zara, per suo proprio nome, et per nome di tutti gli altri maestri oresi di Zara, li quali promettono de rato, et narano, et espongono in questo modo.

Primo

Certo li hà per antico, et recepto uso da altri oresi, che hanno lavorato argento di lega qui in Zara a soldi cinquanta la onza, et questo veramente dal tempo della buona memoria del sopradetto Mag(nifi)co Misier Alvise Diedo [1462.–1463.], tunc Conte di Zara infina a questo zorno, perche ci mostra delli arzenti tanto sono venuti li detti oresi, che lavorano l'arzeno a rason de soldi cinquanta cioè netto di lega l'onza, et alcuni sono, che lavorano lo detto arzeno a maggior somma, et percio che per proveder da mò in avvenir sopra **(fol. 3)** questo affare sia proveduto, che nissun orese di che condition si voglia, sia così maestro, come lavorante non possa over presuma lavorar l'arzeno di minor valuta di soldi quaranta cinque, e de la in sù l'onza; ma di più perfezion che sia. Contrafacendo al detto Capitolo, cada in pena di lire cinque per cadauna volta sarà contrafatto; la qual pena si divida per terzo, un terzo a San Marco, un terzo alla Fradaia delli detti Oresi, et un terzo all'accusador, che sarà tenuto di credenza.

Secondo

Item che il Gastaldo della detta Fraterna insieme con un altro Maestro siano tenuti, et obligati ogni quindici giorni andar visitando tutte le boteghe delli Oresi di Zara, e con diligenza inquirir, et conoscer tutti li arzenti, li quali si lavorano in dette boteghe, et veder se si lavora arzeno di minor valuta di soldi quaranta cinque la onza, e trovando all'inco(n)trario, questo tal debia restar castigà per la **(fol. 4)** pena sopradetta, da esser divisa ut supra.

Terzo

Item, che se si trovasse, che il detto Gastaldo insieme col suo Compagnò non facesse diligentemente il suo offitio, ovvero per subornation si lasciasse ingannar con non far tutto quello è stato narrato di sopra, illico cadano nella pena di lire due per cadauno, e cadauna volta sarà contrafatto, da esser divisa ut supra. Lo qual Gastaldo, e Compagni siano sempre nominati per li Fratelli, et così si proceda de Gastaldo in Gastaldo.

Quarto

Item, che volendo, che l'orese venisse a stimar arzeno, gioie, perle, oro ad altra persona di che condition si voglia, quod tunc il detto Gastaldo insieme il suo compagno sia tenuto

andar a stimar le soprascritte cose, per la qual stima, e di sua fatica gli detti habino aver piccoli sei per ogni lira, da esser divisi, la metà al Gastaldo, e suo compagno, et l'altra metà all'Altar.

(fol. 5) Quinto

Item, che cadaun lavorante così terriero, come forestiero lavora dove si voglia, et in qual bottega si sia, sia tenuto sine remissione di pagar la metà delle angarie, le qual pagano tutti gl'altri Oresi, et suzendo el detto lavorante, el Maestro della bottega, dove ha lavorato, sia tenuto pagar la metà sud(ett)a, non intendendo i famigli soprascritti, per li quali deban pagar li suoi Maestri per la detta metà. Le qual tutte sopradette cose li detti vostri servitori domandano li sien concesse per la Vostra Maginificenza, alla qual humilmente si raccom(m) andanoà.

Ieronimo Diedo, Conte di Zara

Io Francesco Scudalli del Mag(nifi)co et Clar(issi)mo Sig(no)r Conte predetto Cancell(ie)r, per ord(in)e del med(esi)mo, essendo io impedito in altri affari, per il mio Coadjut(o)r ho fatto scrivere la soprascritta **(fol. 6)** Mariegola, in fede di tutte le cose premesse mi son sottoscritto.

Nel Nome di Christo, amen. L'anno della Sua Natività Mille quattrocento ottanta otto, nell'Indizione VI. li 11. ottobre. Alla presenza del Mag(nifi)co et Clar(issi)mo Sig(nor)r Gio(vanni) Fran(ces)co Pasqualigo Dottor, per l'Illustr(issi)mo et Eccell(entissi)mo Ducal Dominio di Venezia etc Conte di Zara dign(issi)mo comparve il Maestro Gregorio Duimovich gastaldo della Scola, e Fraternità de Orefici da una con compagni Maestro Mattio Zanberla, e Maestro Paulo da Zara, e presentò un certo foglio continente certi Capitoli, dimandando per i nomi suoi, et in vece, et per nome di tutti gl'altri Orefici di Zara con istanza, che per Sua Magnificenza et auctorità siano ratificati, et confirmati secondo la loro continenza, facendo quelli proclamar, accioche passino à notizia di tutte le persone. Il qual Mag(nifi)co Sig(no)r Conte havendo intesa, et ottimamente considerata la **(fol. 7)** dimanda predetta, la qual vista giusta, e ragionevole, et havendo veduto, e ben intesi i Capitoli prodotti, con ogni miglior modo e via, ragione et forma, come meglio hà potuto fare, hà confermato, e ratificato li stessi Capitoli per tutto come in essi si contiene, e com(m)ando, che quelli siano proclamati nel luoco solito. Presenti ser Damiano Cipriano, e ser Mauro de Grisogono.

Tenori de detti Cap(it)oli seguita

Prima, Che ogni Maestro di bottega, ò Lavorante che andasse alle fere in questa terra come defora, che per ogni fera sia tenuto dar cadauno de quelli soldi dieci, habiando passato del vender lire sei.

Item, Che quando venisse un forestier con arzenti lavoradi, ò non lavoradi, e trovandosi che de meno lega che la nostra, che il Gastaldo con suo Compagno debba far la tocca di tali arzenti, e trovando quelli di lega minor, li possa romper, e spezzar.

Item, Che se alcuno forestier venisse per la **(fol. 8)** lavorare in questa terra del nostro mestier, et che habbia lavorato un mese, che debba pagar in ajuto della Scola, levandosse per lavorante lire cinque (lire) 5.

Item, Che se alcuno volesse levar la bottega de novo del nostro mestier, così terrier, come forestier, che debba dar in ajuto della Scola lire sei (lire) 6.

Item, Che se venisse alcun forestiere per lavorar in questa terra del nostro mestier, et che abbia lavorad un mese, che debba pagar in ajuto alla Scola lira una (lire) 1.

Item, Ciaschedun garzon scritto con il Mistro, compido che haverà il suo tempo, debba dar in ajuto della Scola, levandosse per lavorante, lire cinque (lire) 5.

Item, Similmente li garzoni, che venissero per imparar il mestier, e non fosse alle spese del Maestro, che quando saranno levadi per lavoranti, che debba pagar alla Scola lire tre (lire) 3.

(fol. 9) Item, Che nissun del mestier di che condizion voglia, et sia, che havesse qualche odio con qualchuno del mestier per alcuna malevolenza non volesse venir dietro alla Procession della Buona Intrada, fece la Nostra Signoria in questa Terra, cn gl'altri nosti fratelli, debba pagar alla Scola, et in ajuto della Fradaia, e Congregazion lire tre, soldi doi (lire) 3:2.

Eservando la giurisdizione de M(ise)r lo Conte in tal condizion oltre la nostra condan(n)azio.

Item, Che se alcun Maestro, over lavorante non venisse alla Messa della Fradaia il giorno deputado, per ogni volta il Maestro paghi soldi 4. et il lavorante soldi 2.

Item, Che tutti quelli del nostro mestiere, che desviassero, overo faranno desviar nel nostro mestier alcun garzon scritto, overo accordà a tempo, debbano pagar alla Scola per cadauna volta lire doi (lire) 2, e sodisfar il danno di colui, a chi sarà desvià il garzon, quello sarà liquidà p(er) il Reggim(en)to.

(fol. 10) Item, Che nissun osi, nè presuma nè per altri, et chi comprerà carbon senza saputa d'altri, e chi compra debba farne la parte à tutti che ne vorrà, e che ne averà mazor bisogno, come sempre ab antico è stà consueto à partir, sotto pena de lire doi da esser applica alla fradaia, et alla Confraternità, et non obstante lo carbon sia partù giusta il consueto, sotto pena come di sopra.

Item, Così tutti volemo, che casu quo accadesse, che se alcun del mestier nostro venisse in tanta povertà, che del suo non si potesse aggiutar, ceh ello tunc sia agiutà dalla nostra fradaia giusta la sua condizion in vitto, et vestito, et secondo la nostra possibilità di tempo in tempo.

Item, Che tutti quelli che sono del nostro mestier, et che vanno à stimar arzenti lavoradi, e non lavoradi senza saputa nostra, debbano pagar, et sottogiacer à tutte (fol. 11) le nostre angarie real, et personal come noi del mestier, et questo si fà per non defraudar alcuno.

Li 12. Ottobre 1488.

D'ordine del Mag(nifi)co Sig(no)r Conte antedetto proclamò Pietro Giubetta li soprascritti Capitoli alla piera del Stendardo in Piazza di Zara, essendo presente una moltitudine di popolo, et udendo il suono premesso della tromba ad istanza del gastaldo delli Oresi, e de compagni legendo io Antonio da Cà Grisogono Coadjutore nella Cancellaria del prefato Mag(nifi)co Sig(no)r Conte.

Io Grioan Fran(ces)co Pasqualigo D(otto)r Conte di Zara antescritto.

Il Cancellier d'ordine del Mag(nifi)co Sig(no)r Co(n)te sottoscritti.

Zdenko Dundović

The *Matricula* of the Confraternity of Goldsmiths in Zadar from the Fifteenth Century

Summary

Article presents the *matricula* of the Confraternity of Goldsmiths in Zadar from the Fifteenth Century, that is its seventeenth-century copy now kept in the Archive of the Archdiocese of Zadar. Based on the documents copied in the *matricula* and their comparison with hitherto published results of the research on goldsmith's trade and the confraternity of Goldsmiths of Zadar proves that the goldsmiths' confraternity is the oldest confraternity in Zadar and that its foundation is dated in 1176. Based on the analysis and synthesis of discussed documents, its historical development in the period from the fifteenth to the end of the eighteenth century, social and political circumstances influencing that development and opportunities/troubles the confraternity has been facing in the period under discussion are presented. Like other artisan confraternities in Zadar, the operation of the goldsmiths' confraternity was defined by the legislation of the Republic of Venice, religious obligations towards the confraternity's altar in the church of St Simon and by the protection of its own economic interests. Besides that, the corporative character of the confraternity was often threatened by disrespect for its statute and by dishonest administration of its financial means, what was regulated by main chapters of the *matricula*. At the end of the article, the full text of the *matricula* is given in the faithful transcription of the Italian original.

Key words: confraternity, goldsmiths, Zadar, *matricula*, the fifteenth century, Republic of Venice